

ОЛЬГА РОЗГОН,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ШЛЮБ ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ З ІНОЗЕМЦЕМ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Сьогодні стало модно укладати шлюби з іноземцями. Реєстрація шлюбу з іноземними громадянами має певні особливості та здійснюється з урахуванням вимог нормативно-правових актів: Конституції України (ст. 26), законів України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 04.02.1994 р. № 3929-ХІІ, «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р. № 2709-IV, «Про імміграцію» від 07.06.2001 р. № 2491-III, «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11.12.2003 р. № 1382-IV, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, міжнародних конвенцій, учасником яких є Україна.

Для України основним нормативним актом (після Конституції України, Сімейного кодексу України (далі — СК України) та Закону України «Про міжнародне приватне право»), що допомагає *легалізувати українську сім'ю* в іноземній державі (і навпаки, іноземний шлюб на території України), є наказ Мін'юсту від 18.10.2000 р. № 52/5 (в редакції від 01.04.2011) «Про затвердження Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні».

У разі укладання шлюбу в Україні застосовуються вимоги СК України. Форма і порядок укладання шлюбу в Україні між громадянином України та іноземцем або особою без громадянства визначаються правом України, що передбачено ст. 55 та ст. 56 Закону України «Про міжнародне приватне право».

При укладанні шлюбу в Україні нареченому/нареченій можуть знадобитися такі документи: Свідоцтво про народження; Довідка про сімейний стан іноземця; Довідка про реєстрацію з ОВІРУ; Свідоцтво про попередній шлюб (або шлюби), якщо ваш наречений був колись одружений, і свідоцтво про розлучення (розлучення) або свідоцтво про смерть дружини, рішення суду про припинення шлюбу; Паспорт із реєстрацією або імміграційною картою. Такий список документів потрібно уточнити в РАЦСі за місцем реєстрації шлюбу.

Реєстрація шлюбу з іноземцями має особливості правового регулювання у зв'язку з необхідністю перевірки *законності перебування цих осіб на території України, підтвердження їх сімейного стану* та врахування умов дієвості поданих ними документів.

Оформлення документів іноземцям та особам без громадянства на право перебування в Україні відбувається відповідно до пунктів 19–29 Правил в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.1995 р. № 1074.

Законною підставою перебування на території України відповідно до ст. 5 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» для іноземців та осіб без громадянства є *реєстрація на території України*. Реєстрація проводиться на період короткотермінового перебування — для іноземців та осіб без громадянства з держав з візовим порядком в'їзду на період дії візи, але не більш як 90 днів протягом 180 днів з дати першого в'їзду, якщо інший термін не визначено міжнародними угодами; для іноземців та осіб без громадянства з держав з безвізовим порядком в'їзду — на термін не більш як 90 днів протягом 180 днів з дати першого в'їзду, якщо інший термін не визначено міжнародними угодами.

Іноземці та особи без громадянства можуть *звільнитися від реєстрації паспортного документа* на підставі відповідного міжнародного договору України на умовах взаємності.

Згідно з ч. 3 ст. 3 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» іноземці та особи без громадянства, які *іммігрували на постійне проживання або прибули для тимчасового працевлаштування*, отримують *посвідки відповідно на постійне або тимчасове проживання*.

Іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на іншій законній підставі, вважаються такими, що *тимчасово перебувають в Україні*. Вони зобов'язані в порядку, що

визначається Кабінетом Міністрів України, зареєструвати свої паспортні документи і виїхати з України після відповідного терміну перебування.

Відповідно до постанови КМУ від 14.06.2002 р. № 844, що втратила чинність, у складі Міністерства внутрішніх справ на базі департаменту громадянства, паспортної та імміграційної служби, що ліквідується, було утворено Державний департамент у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб як урядовий орган державного управління. Згідно з постановою від 24.06.2009 р. № 643, яка також втратила чинність, відбулося утворення Державної міграційної служби України, але через рік її ліквідували. За чинною постановою КМУ від 07.07.2010 р. № 559 правонаступниками Державної міграційної служби з питань громадянства, реєстрації фізичних осіб та імміграції є Міністерство внутрішніх справ, а з питань міграції в межах, визначених законодавством про біженців, — **Державний комітет у справах національностей та релігій** (п. 3).

Паспортний документ подається іноземцем та особою без громадянства для реєстрації в пункті пропуску через державний кордон посадовій особі.

Заява про реєстрацію шлюбу подається жінкою та чоловіком особисто. Заяви про реєстрацію шлюбу від громадян України, які постійно проживають за кордоном, приймаються за паспортом громадянина України для виїзду за кордон, а для осіб, які тимчасово проживають за кордоном — при пред'явленні паспорта громадянина України.

Заяви громадян України, які *оформили виїзд на постійне місце проживання до іншої країни, але ще не виїхали за кордон*, приймаються відділами реєстрації актів цивільного стану на підставі паспорта громадянина України для виїзду за кордон за наявності довідки про сімейний стан заявника, виданої уповноваженим органом, якому було здано паспорт громадянина України.

Особи, які відбувають у *закордонне плавання* і мають посвідчення особи моряка, при поданні заяви про реєстрацію шлюбу повинні пред'явити до органу реєстрації актів цивільного стану паспорт громадянина України.

Крім перевірки законності перебування іноземців та осіб без громадянства на території України, потребує *підтвердження їх сімейний стан* з урахуванням дійсності поданих ними документів.

Згідно з абз. 3 п. 6 глави 2 розділу III Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні підтвердженням сімейного стану *осіб без громадянства*, що отримали дозвіл на імміграцію та постійне проживання в Україні, є *пред'явлені відомості* територіального органу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань імміграції, видані на підставі документів, поданих особою до заяви для надання дозволу на імміграцію.

Особи, які *раніше перебували в шлюбі*, можуть зареєструвати *повторний шлюб* тільки при пред'явленні документів, що підтверджують припинення попереднього шлюбу. Для громадян України, шлюб яких припинено за кордоном, а також іноземців та осіб без громадянства таким документом може бути *рішення суду про розірвання шлюбу*, якщо за законодавством іноземної держави воно є остаточним.

Наприклад, в таких країнах, як Австралія, В'єтнам, Болгарія, Індія, Словачія, Румунія, Угорщина, Франція, Німеччина, документом, що підтверджує остаточне розірвання шлюбу, є *рішення суду*. Громадяни Великобританії, Греції, Канади, Кіпру, Мексики повинні підтвердити припинення попереднього шлюбу *свідомством про розірвання шлюбу*. Громадяни Лівану надають свідомство релігійної установи про розірвання шлюбу. Громадяни Пакистану — *письмове свідчення*, під присягою засвідчене в присутності мулли нотаріусом. Слід звернути увагу на те, що всі вищеперелічені документи повинні бути видані *компетентними органами та відповідним чином легалізовані*, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Якщо в паспортах або паспортних документах іноземців є *відмітка про припинення шлюбу*, документ про те, що особа не перебуває в шлюбі, повинен бути *пред'явлений за період після розірвання шлюбу*.

У разі відсутності в країні походження документів дипломатичного представництва або консульської установи України документи можуть бути легалізовані в найближчому дипломатичному представництві чи консульській установі України, повноваження якої офіційно поширюються на територію країни походження документів. Документи, що посвідчують сімейний стан цієї категорії осіб, можуть бути видані або легалізовані консульською установою країни їх громадянства або країни постійного проживання в тій країні, де також є дипломатичне представництво або консульська установа України, в якій ці документи легалізуються для використання в Україні.

Відповідно до абз. 1 п. 6 глави 2 розділу III Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні, якщо в паспортах або паспортних документах іноземців та осіб без громадянства **відсутні відомості про сімейний стан**, то вони повинні одночасно подати документ про те, що *не перебувають у шлюбі*, виданий компетентним органом країни свого громадянства або країни постійного проживання та належним чином легалізований (*легалізація консульською установою або дипломатичним представництвом України в цій країні, проставлення апостилю*), якщо інше не передбачено чинними міжнародними договорами України.

Зазначені документи можуть бути також *видані або легалізовані консульською установою або дипломатичним представництвом цієї країни* в Україні та надалі легалізовані Міністерством закордонних справ України, якщо інше не передбачено чинними міжнародними договорами України.

Легалізація — це процедура приведення документів у ту форму, яка відповідає законодавству іноземної держави і визнається державними органами цієї держави.

Апостиль проставляється на вимогу особи, яка його підписала, або будь-якого пред'явника документа, тоді як для легалізації потрібно мати довіреність. Взагалі, процедура проставлення апостилю на офіційних документах, складених на території України і призначених для використання на території інших держав, регулюється Правилами проставлення апостиля на офіційних документах, призначених для використання на території інших держав, затвердженими наказом МЗС України, МОН України, Мін'юсту України від 05.12.2003 р. № 237/803/151/5. Для проставлення апостилю необхідно подати оригінал документа, на якому проставляється апостиль, або його копію, засвідчену в установленому порядку, а також документ банківської установи про оплату послуг з проставлення апостилю.

Для проставлення апостилю на документи, видані органами юстиції, судами і оформлені нотаріусами України, як правило, не потрібно йти в Міністерство закордонних справ України, така функція надана Міністерству юстиції України.

Проставлення штампу «Апостиль» на документ завжди здійснюється на території лише тієї країни, в якій він був виданий і/або оформлений. Апостиль може бути проставлений тільки в країнах, що підписали **Гаазьку конвенцію про укладення та визнання дійсності шлюбів** від 14.10.1978.

Залежно від громадянства людини, з якою планується укладання шлюбу, необхідно уточнити, чи *вимагається* легалізація або проставлення апостилю на документах. Якщо документи видаються для використання їх на території країн, з якими Україна уклала угоди про надання правової допомоги у цивільних, сімейних і кримінальних справах, проставлення апостилю або легалізація взагалі не потрібні¹.

У країнах, що не підписали **Конвенцію про укладення та визнання дійсності шлюбів** 1978 р., (наприклад, у Канаді, Німеччині), діє *консульська легалізація*. У цьому випадку документи повинні бути спочатку засвідчені в Міністерстві закордонних справ цієї держави, а потім легалізовані в консульстві України в цій державі, або ж документи спочатку засвідчуються в консульстві іноземної держави на території України, а потім легалізуються в Департаменті консульської служби Міністерства закордонних справ України.

¹ *Перелік країн, документи з яких для пред'явлення в Україні НЕ потребують ні легалізації, ні проставлення апостилю:* країни СНД і Балтії (Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Грузія, Казахстан, Киргизія, Молдова, Російська Федерація, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Литва, Естонія, Латвія), Австрія, Албанія, Алжир, Болгарія, Угорщина, В'єтнам, КНДР, Кіпр, Китай, Куба, Монголія, Польща, Румунія, Словаччина, країни, що утворилися після розпаду колишньої Югославії, Чехія, Фінляндія.

Перелік держав – учасниць Гаазької конвенції, яка вимагає проставлення апостилю: Австралія, Австрія, Албанія, Андорра, Антигуа і Барбуда, Аргентина, Багами, Барбадос, Беліз, Білорусь, Болгарія, Боснія та Герцеговина, Ботсвана, Бруней, Венесуела, Вірменія, Гренада, Греція, Домініканська Республіка, Ель Сальвадор, Естонія, Ізраїль, Ірландія, Іспанія, Італія, Казахстан, Китай (Гонконг), Китай (Макао), Кіпр, Колумбія, Латвія, Лесото, Литва, Ліверія, Ліхтенштейн, Люксембург, Маврикій, Македонія, Малаві, Мальта, Маршаллові острови, Мексика, Монако, Намібія, Нідерланди, Ниуе, Нова Зеландія, Норвегія, Панама, Південно-Африканський Республіка, Португалія, Російська Федерація, Румунія, Самоа, Сан-Марино, Свайленд, Сейшели, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сент-Кіттс і Невіс, Сент-Лусія, Сербія, Чорногорія, Словацька Республіка, Словенія, Об'єднане Королівство Великобританії та Північної Ірландії, Сполучені Штати Америки, Суринам, Тонга, Тринідад і Тобаго, Туреччина, Угорщина, Фіджі, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чеська Республіка, Швейцарія, Швеція, Японія.

Примітка: незважаючи на те, що Бельгія й Німеччина також підписали Гаазьку конвенцію, яка скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів, вони відсутні у цьому списку (оскільки заперечили проти приєднання України до відповідної конвенції). Для цих країн необхідна легалізація документів для пред'явлення в Україні в загальному порядку – легалізація в консульстві України).

Колізійні механізми, запропоновані ст. 55 Закону України «Про міжнародне приватне право», повністю відповідають положенням вказаної *Конвенції щодо регулювання формальних вимог* до укладання шлюбу за правом країни місця його укладання; щодо можливості укладання шлюбу, коли майбутнє подружжя відповідає вимогам права місця укладання шлюбу й один з майбутнього подружжя є громадянином цієї країни та проживає на території цієї країни; або за умови, що подружжя відповідає вимогам національного законодавства, яке визначено за допомогою колізійних правил країни місця укладання шлюбу.

Вирішальне значення в цьому питанні має колізійна прив'язка *lex loci celebrationis* («закон місця одруження»), яка надає значення *місцю укладання шлюбу*. І саме закон, котрий діє в місці укладання шлюбу, є компетентним для регулювання його форми, порядку і умов укладання. Це колізійне регулювання притаманне абсолютній більшості країн.

Факт належності особи до громадянства тієї чи іншої держави визначається на момент укладання шлюбу. Таким чином, якщо на території України укладається шлюб між громадянином України та іноземцем або між іноземцями, то кожна з осіб повинна виконати ті умови (позитивні й негативні), які вимагаються законодавством країни, громадянином якої вона є. І при цьому не повинно існувати перешкод, визначених в СК України.

Перешкоди — це обставини, за наявності яких укладання шлюбу є неправомірним². Умови укладання шлюбу є позитивними умовами, перешкоди — негативними умовами³.

Підставами недійсності шлюбу є порушення вимог, встановлених ст. 22, статтями 24–26 СК України: укладання шлюбу з порушенням вимог закону щодо шлюбного віку (ст. 22), у разі відсутності добровільної згоди на його укладання, реєстрація шлюбу з особою, визнаною недієздатною, або з особою, яка з інших причин не усвідомлювала значення своїх дій і (або) не могла керувати ними (ст. 24), недодержання принципу одношлюбності (ст. 25), укладання шлюбу особами, які не можуть перебувати у шлюбі між собою (ст. 26).

Найчастіше щодо питання укладання шлюбу українця з іноземцем виникає така перешкода, як *укладання шлюбу з порушенням вимог закону щодо шлюбного віку*.

Так, наприклад, ОСОБА_3 (громадянка Російської Федерації) в неповнолітньому віці, без відома батьків та їхньої згоди зареєструвала шлюб у Центральному відділі реєстрації актів цивільного стану Одеського міського управління юстиції з Особою 4 Фаділа — громадянином Арабської республіки. Позивачі (батьки неповнолітньої) вважають, що вказаний шлюб повинен бути визнаний недійсним⁴.

Представники зацікавленої особи — Центрального відділу РАЦСу — позов не визнали, пояснили, що шлюб зареєстрували на підставі законодавства України, при цьому керувалися СК України та Законом України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства».

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 04.02.1994 р. іноземці та особи без громадянства мають ті ж права і свободи та виконують ті ж обов'язки, що й громадяни України, якщо інше не передбачено Конституцією, цим та іншими законами України, а також міжнародними договорами України. Відповідно до ст. 13 СК України частиною національного сімейного законодавства України є міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Стаття 55 Закону України «Про міжнародне приватне право» передбачає, що право на шлюб визначається особистим законом кожної з осіб, які подали заяву про укладання шлюбу. Особистим законом фізичної особи вважається право держави, громадянином якої вона є (ч. 1 ст. 16 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

Цивільна дієздатність фізичної особи визначається її особистим законом, тобто у випадку, що розглядається, законодавством Російської Федерації (ч. 1 ст. 18 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

Відповідно до ч. 2 ст. 57 Закону України «Про міжнародне приватне право» укладання шлюбу між іноземцями в консульській установі або дипломатичному представництві відповідних держав в Україні регулюється правом акредитуваної держави.

Оскільки відповідачі є іноземцями, не були зареєстровані в м. Одесі, ОСОБА_3 була неповнолітньою, то вони не мали права реєструвати шлюб згідно із законодавством України.

² Семейное право Украины : учебник / Под ред. Ю. С. Червоного. – Х. : ООО «Одиссей», 2005. – 520 с. – С. 148–149.

³ Иоффе О. С. Советское гражданское право. – Ч. 3. – Л., 1965. – С. 200; Антокольская М. В. Семейное право. – М. Юристъ. – 1999. – С. 110.

⁴ Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/7808145>.

Реєстрація шлюбу мала бути здійснена в консульській установі чи дипломатичному представництві Російської Федерації або Арабської республіки за законодавством акредитуючих держав.

Отже, ОСОБА_3 мала право реєструвати шлюб за законодавством Російської Федерації. Згідно зі ст. 13 Сімейного кодексу Російської Федерації шлюбний вік для жінки встановлюється у вісімнадцять років. Оскільки на момент реєстрації шлюбу ОСОБА_3 не досягла шлюбного віку, дозволу на реєстрацію шлюбу в порядку, установленому законодавством, не отримала, то шлюб має бути визнаний *недійсним*.

Якщо на території України громадянин України і громадянка Англії бажають укласти *релігійний шлюб, то виникає колізія щодо форми*, адже в той час як у Англії визнаються як релігійна, так і цивільна форми шлюбу, то в Україні *дійсним буде лише шлюб, укладений у цивільній формі*.

Якщо документи громадян України, іноземців, осіб без громадянства, які є підставою для реєстрації шлюбу, *складені іноземною мовою*, до них обов'язково додається переклад тексту на українську мову, вірність якого *засвідчується* дипломатичним представництвом або консульською установою України за кордоном, посольством (консульством) держави, громадянином якої є іноземець (країни постійного проживання особи без громадянства), Міністерством закордонних справ, іншим відповідним органом цієї держави або *нотаріусом*.

Якщо до органів державної реєстрації актів цивільного стану подається *переклад документів*, вірність якого засвідчено згідно із законодавством іноземної країни, в якій їх видано, то він повинен бути *легалізований у встановленому порядку*.

Оригінал документа про сімейний стан разом з перекладом документа залишається у справах відділу. Документ про сімейний стан дійсний протягом шести місяців з дня його видачі або засвідчення (якщо інше не зазначено в документі). Про представлений документ робиться відмітка в графі «Для відміток» актового запису про шлюб (назва органу, який видав документ, номер та дата видачі).

Якщо шлюб іноземця з україркою укладений в Україні, і сім'я вирушає на ПМЖ в країну другого з подружжя, то у цьому випадку необхідно пройти *консульську легалізацію* у три етапи⁵.

По-перше, в обласному управлінні Мін'юсту України свідоцтво про укладання шлюбу має пройти першу легалізацію. По-друге, після легалізації в Мін'юсті України це ж свідоцтво легалізується в Міністерстві закордонних справ України у Департаменті консульської служби. По-третє, останній етап легалізації проходить у дипломатичному представництві (консульській установі) тієї держави, куди переїжджає подружжя.

Після укладання шлюбу між подружжям виникають *особисті й майнові правовідносини*. Правові наслідки шлюбу визначаються спільним *особистим законом подружжя*, а за його відсутності — правом держави, в якій подружжя мало останнє спільне місце проживання, за умови, що хоча б один з подружжя все ще має місце проживання в цій державі, а за відсутності такого — правом, з яким обидва з подружжя мають найбільш тісний зв'язок іншим чином.

При здійсненні колізійного регулювання правових наслідків шлюбу слід враховувати, що закріплені в ст. 60 Закону України «Про міжнародне приватне право» колізійні правила мають відмінності від колізійного регулювання цих відносин існуючими міжнародними договорами України.

Так, у ст. 30 *Конвенції СНД про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах* передбачено, що особисті й майнові правовідносини подружжя визначаються за законодавством Договірної Сторони, на території якої вони мають спільне місце проживання. Якщо один з подружжя проживає на території однієї Договірної Сторони, а другий — на території іншої Договірної Сторони і при цьому обидва з подружжя мають те саме громадянство, їхні особисті й майнові правовідносини визначаються за законодавством тієї Договірної Сторони, громадянами якої вони є.

Якщо один з подружжя є громадянином однієї Договірної Сторони, а другий — іншої Договірної Сторони й один з них проживає на території однієї, а другий — на території іншої Договірної Сторони, то їх особисті й майнові правовідносини визначаються за законодавством Договірної Сторони, на території якої вони мали своє останнє спільне місце проживання. Якщо особи, зазначені в п. 3 ст. 30 цієї Конвенції, не мали спільного проживання на територіях Договірних Сторін, застосовується законодавство Договірної Сторони, установа юстиції якої

⁵ Габдулліна Ю. Тонкощі легалізації іноземного шлюбу: як легалізувати шлюб, укладений за кордоном, як розлучитися з іноземним громадянином та ін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : advokat-ua.com.ua.

розглядає справу. Правовідносини подружжя, що стосуються їх нерухомого майна, визначаються за законодавством Договірної Сторони, на території якої знаходиться це майно. У справах про особисті й майнові правовідносини подружжя компетентними є установи Договірної Сторони, законодавство якої повинно застосовуватися відповідно до пунктів 1–3, 5 ст. 30 цієї Конвенції.

Подібні норми з певними особливостями існують і в двосторонніх договорах України про правову допомогу з окремими країнами⁶.

Що ж стосується громадянства, то відповідно до ст. 2 Закону України «Про громадянство України» іноземець чи особа без громадянства *не може автоматично отримати громадянство України* внаслідок укладання шлюбу з громадянином України. Але те, що у шлюбі знаходяться громадяни різних держав, не є перешкодою у здійсненні ними своїх прав та законних інтересів, які гарантуються законодавством України.

Таким чином, підсумовуючи, вкажемо, що:

для здійснення реєстрації шлюбу з іноземцем необхідно перевірити законність перебування іноземця на території України, факт належності особи до громадянства тієї чи іншої держави та підтвердження його сімейного стану, враховуючи легалізацію або проставлення апостиллю на документах;

якщо ці документи складені іноземною мовою, до них обов'язково має додаватися переклад тексту на українську мову, вірність якого засвідчується дипломатичним представництвом або консульською установою України за кордоном, посольством (консульством) держави, громадянином якої є іноземець (країни постійного проживання особи без громадянства), Міністерством закордонних справ, іншим відповідним органом цієї держави або нотаріусом; кожна з осіб, між якими укладається шлюб на території України, повинна виконати ті умови (позитивні й негативні), які вимагаються законодавством країни, громадянином якої вона є, але враховуючи відсутність перешкод, визначених в СК України;

колізійні правила, зазначені у ст. 60 Закону України «Про міжнародне приватне право», мають відмінності від колізійного регулювання шлюбних відносин існуючими міжнародними договорами України.

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

ВАШ ЮРИДИЧНИЙ РАДНИК

⁶ Міжнародне приватне право. Науково-практичний коментар Закону / За ред. доктора юридичних наук, проф. А. Довгерта. – Х. : Одісей, 2008. – С. 250.